

ABRAHAM – PRAOTAC VJERE - U BIBLIJSKIM PREDAJAMA

Povijesno-kritičke pretpostavke za proučavanje Abrahamova lika u Post 12-25

MARKO TOMIĆ*

Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
rad
Teologija u Đakovu
2004.
Đakovo, Hrvatska

UDK 222.1
Izvorni znanstveni

Primljeno: rujan

Sažetak

Abraham je, bez sumnje, jedan od najpoznatijih i najznačajnijih biblijskih likova. Dobivao je na značenju, ovisno o situaciji u kojoj se nalazio židovski narod. Članak obrađuje lik patrijarha Abrahama kako je prikazan u svetopisamskim tekstovima, uvijek vodeći računa o njihovoj povijesnoj uvjetovanosti. Nakon etimološkog tumačenja Abrahamova imena, posebna je pažnja posvećena tzv. ciklusu o Abrahamu, sadržanom u Post 12-25. Raščlanjene su predaje koje sačinjavaju taj ciklus: jahvistička, elohistička i svećenička. Prikazom njihovih specifičnih naglasaka, osvijetljen je lik „praoca naše vjere“ u njegovom povijesnom razvoju i shvaćanju. Podaci i naglasci iz predaja uspoređeni su s podacima koje pružaju povijesno-arheološka istraživanja. Na temelju oskudnih povijesnih podataka i indicija Abrahama je moguće smjestiti u povijesni i zemljopisni kontekst. Kasnožidovska shvaćanja Abrahamova lika i uloge našla su svoj odraz u nekim kasnijim spisima Staroga zavjeta. Tu je vidljiv proces kontinuiranog suočavanja s Božjim obećanjima. Članak završava osvrtom na novozavjetne recepcije i interpretacije Abrahamova lika.

Ključne riječi: *Knjiga Postanka, Praotac, Abraham, biblijske predaje (J, E, P), Savez, obećanja, vjera, interpretacija*

* Mr. sc. Marko Tomić, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Teologija u Đakovu, Petra Preradovića 17, 31 400 Đakovo, Hrvatska

Uvod

Važnost i značenje Abrahama u Svetom pismu nije potrebno posebno dokazivati¹. Opis njegova životnoga puta i uloge dio je opisa povijesti praotaca kroz tri naraštaja: počinje s Abrahamom, nastavlja s Izakom i završava s Jakovom i njegovim sinovima. Tim je objašnjen smisao takvog koncepta povijesti praotaca. O njima se priča da bi potomci u njima mogli pronaći svoj identitet. Potomci su ono što jesu, upravo zbog toga što potječu od tih i takvih praotaca. Čovjekovo se postojanje promatra kao slijed naraštaja.²

Činjenica je da je od povijesnog značenja njegova lika mnogo važnije ono simboličko značenje koje je Abraham poprimio u povijesti židovskog naroda. D. Arenhoevel smatra „... da su očevi, iznad svega Abraham, u mnogim izvješćima postali idealni likovi, uzori vjerničkoga života, poopćene usporedbe ljudske sudbine. U takvim izvješćima nije se sličilo samo iskustvo jednog jedinoga života nego mnogih životnih tijekova. Tako su oni postigli stanovitu nadvremensku karakteristiku koja se suprotstavlja vezanosti uz jedno određeno razdoblje“.³ Abrahamov lik i uloga bili su objekt trajne, često veoma radikalne, teološke interpretacije u predajama Staroga zavjeta. Sličan proces nastavljen je i u Novom zavjetu. Na Abrahama su Židovi gledali kao na oca svoga naroda (usp. Iz 51,2), a Pavao ga naziva ocem onih koji vjeruju (usp. Rim 4; Gal 3,7-9.14). Osim Židova i kršćana, Abrahama poštuju i muslimani, i nazivaju ga “prijatelj Božji”. O tome svjedoči i velika džamija u Hebronu, koja po Abrahamu nosi ime *El-Khalil* (= prijatelj Božji). To pokazuje da Abraham ima važnu ulogu u tri velike monoteističke religije: židovstvu, kršćanstvu i islamu.⁴

¹ Dovoljno je pogledati statističke podatke o učestalosti pojavljivanja njegova imena. Pregledane su statistike u *Bible Works* 5.0; S. MANDELKERN, *Concordantiae hebraicae atque chaldaicae*, editio altera, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz, 1975., str. 1351-1352; A. EBEN-ŠOŠAN, *Konkordancia hadašah*, Kiryat Sefer, Jeruzalem, 1982; E. HATCH, H. A. REDPATH, *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Versions of the Old Testament (Including the Apocryphal Books)*, sv. II, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz, 1975., str. 4-5; R. MORGENTHALER, *Statistik des neutestamentlichen Wortschatzes*, Gotthelf-Verlag, Zürich, 1982; T. VOJNOVIĆ, *Velika biblijska konkordancija*, Svezak I, KS – DV, Zagreb – Novi Sad, 1991. Ime ~**Ab.D** spominje se, ovisno o izvoru podataka, 50-63 puta; dok se ~**BAb.a**; spominje u SZ 139 (LXX 174 puta), a u NZ 73 puta. Statistički podaci variraju jer neke statistike ne uzimaju u obzir tzv. deuterokanonske knjige Staroga zavjeta, dok druge koriste različite verzije hebrejskog teksta.

² C. Westermann u svom komentaru na više mjesta ukazuje na trodijelnu strukturu prikaza povijesti praotaca: prate se tri generacije. „Von den Vätern wird erzählt, weil die Nachkommen im Erzählen von den Vätern ihre eigene Identität finden. Sie sind, was sie sind, nur im Herkommen von und im Zusammenhang mit ihren Vätern ... In einer Zeit, in der es weder Bilder von den Eltern und Voreltern noch Briefe oder sonstige schriftliche Zeugnisse von ihnen gab, ist das Erzählen fast die einzige Möglichkeit einer Verbindung mit ihnen... in der Erzählung wird der Abstand zwischen den Generationen überbrückt...“ C. WESTERMANN, *Genesis 12-36*, Biblischer Kommentar Altes Testament, sv. 1/2: Genesis 2. Teilband, Neukirchner Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1981, 8-9.

³ D. ARENHÖVEL, *Uspomena na očeve*, Biblioteka „Riječ“ 22, KS, Zagreb, 1991., str. 7.

⁴ Usp. G. BARBAGLIO, Abramo, u: G. BARBAGLIO (ur.), *Schede bibliche pastorali*, sv. I (A-B), EDB, Bologna, 1982., st. 15-16.

1. Značenje imena

Stari zavjet poznaje ovog patrijarha pod dva imena: ~**Ab.D** (LXX Αβραμ), Abram i ~**BAb.D** (LXX i NZ Αβρααμ), Abraham. Prvi se oblik susreće u izvješćima u Post 11,26 - 17,4. U ostalim tekstovima Starog zavjeta⁵ susrećemo drugi, duži oblik imena.

Prema mišljenju nekih autora, ~**Ab.D** bi mogao biti skraćeni oblik imena **FGybD**.⁶ Ime je sastavljeno od dva pojma: **ba**, otac, i **Er**, što dolazi od riječi ~**Wr** koja znači: biti podignut, uzdignut, visok, uzvišen, dostojanstven...⁷ Tim bi se izrazom isticala posebnost, izvrsnost, uzvišenost osobe o kojoj je riječ. Zato bi ~**Ab.D** mogli prevesti: (*moj*) otac je uzvišen.

Knjiga Postanka u 17,5 ovako objašnjava značenje imena ~**BAb.a**: “i nećeš se više zvati Abram – već Abraham će ti ime biti, jer *naroda mnogih ocem* ja te postavljam.” Objašnjenje značenja imena Abraham kao *otac mnogih naroda* pretpostavljalo bi etimologiju: ~**yIßAG !Amd'h]-bD**, što je, strogo filološki gledano, nepotpuno i netočno. Autori se slažu da se ovdje radi o tradicionalnoj, tj. pučkoj etimologiji, jednoj vrsti etimološke sage, kojom se želi već u imenu naznačiti što je nastalo od toga čovjeka.⁸

Ime ~**BAb.a** (Abraham) bila bi dijalektalna varijanta od ~**Ab.a** (Abram). Te bi dvije riječi bile identične po svom obliku i značenju. U ~**BAb.a** nalazi se proširena prva verzija imena, kako je to bilo uobičajeno u ono vrijeme,

⁵ Osim 1 Ljet 1,27 i Neh 9,7 gdje se spominje da je Jahve Abram u promijenio ime u Abraham!

⁶ Usp. L. HICKS, Abraham, u: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, Svezak I., Abingdon, Nashville, 11. izd., 1980., str. 15. Ime Abiram posvjedočeno je i u izvanbiblijskim izvorima drugoga tisućljeća. Usp. W. VOGELS, *Abraham: L'inizio della fede*, San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano), 1999., str. 49.; A. R. MILLARD, Abraham, u: D. N. FREEDMAN (izd.), *The Anchor Bible Dictionary*, Volume I. A-C, Doubleday, New York – London – Toronto – Sydney – Auckland, 1992., str. 39; S. VIRGULIN, Abramo, u: P. ROSSANO, G. RAVASI, A. GIRLANDA (uredili), *Nuovo dizionario di Teologia biblica*, Edizioni Paoline, Cinisello Balsamo, 1988., str. 8.

⁷ Svi oblici i njihova značenja iscrpno su prikazani u: R. AMERL, *Hebrejsko-hrvatski rječnik*, KS, Zagreb, 1997., str. 267-268.

⁸ Usp. L. HICKS, *Nav. čl.*, str. 15; O. EISSFELDT, *Einleitung in das Alte Testament*, 4. izd., J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976., str. 50-52.; J. SCHMID, Abraham, u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, svezak I., Verlag Herder, Freiburg, 1957., str. 56-57.

dodavanjem **h**.⁹ Etimološki gledano, moguća su tri tumačenja značenja imena **~BAB.a**:

1. Ako je povezano s akademskim *Abam-rama*, značilo bi: “*ljubi svoga oca*”, što bi u stvari bio poziv novorođenom članu obitelji i njegovim sestrama i braći;
2. Vjerojatnije je da **~T** treba shvatiti u značenju “*je uzvišen*”. To upućuje ne na akademsko nego zapadno-semitsko porijeklo toga pojma. Prema W. F. Albrightu, prijevod imena **~BAB.a** mogao bi glasiti i “*on je od dobrih predaka*”.
3. Pozivajući se na M. Notha, R. E. Clements smatra da se u imenu **~BAB.a** radi o teoforičnom imenu i trebalo bi ga prevesti: “*(božanski) otac je uzvišen*”.¹⁰

2. Abraham u Knjizi Postanka (12 – 25)

„Umjesto neke obične kronike, Knjiga Postanka pruža o Abrahamovu životu religiozan prikaz u kojem nalazimo tragove triju tokova predaje: jahvist naglašava blagoslove i Božja obećanja, elohist stamenu vjeru ovog Praoca, a svećenička predaja ističe Savez i obrezanje.“¹¹

Po svom smještaju povijest Abrahamova (usp. Post 12,1-25,18)¹², prvi dio povijesti patrijarha (usp. Post 12-50), predstavlja sponu između opisa stvaranja svijeta i početaka čovječanstva i slavne epopeje izlaska (Izl, Lev, Br i Pnz).¹³ Predstavlja i značajan razvoj u povijesno-spasenjskom prikazu Petoknjižja: pažnja se pomiče s čovječanstva (ljudskog roda) na židovski narod. Abraham i ostali patrijarsi nezaobilazni su u tom procesu. „Osobe o kojima izvješćuje živjele su u određeno vrijeme i na određenome prostoru. One su živjele svoju vlastitu, neponovljivu povijest. One stoje u jednom povijesnom sklopu, u čvrsto

⁹ Usp. R. E. CLEMENTS, **~BAB.a** ‘*abraham*, u: G. J. BOTTERWECK i H. RINGGREN (uredili), *Theological Dictionary of the Old Testament*, svezak I, W. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, (Michigan), rev. izd., 1977., str. 52-53. Isto navodi i L. HICKS, *Nav. čl.*, str. 15.

¹⁰ “Ugar. ‘*brm* (two examples; cf. *a-bi-ra-mi*) supports this view. If it is to be explained as a theophorous name, the relationship of the deity to the one who bears the name is presented in the form of a human relationship (**ba** ‘*abh*), which would be significant for the type of religion that was characteristic of the patriarchal period.”, R. E. CLEMENTS, *Nav. čl.*, str. 53.

¹¹ R. FEUILLET, A. VANHOYE, Abraham, u: X. LEON-DUFOUR (uredio), *Rječnik biblijske teologije*, KS, Zagreb, 1969., st. 6.

¹² Uzimajući u obzir inkluziju „Ovo je povijest ...“, Abrahamova povijest, promatrajući literarno, počinje u Post 11,27 i proteže se sve do 25,19.

¹³ Prema J. Abella bilo bi točnije koristiti termin ciklus, tj. skup predaja različitog podrijetla, nastalih u različitim razdobljima i s različitim prvotnim ciljevima. Sve se te predaje, na određeni način, tiču Abrahamova lika. Usp. J. ABELLA (ur.), *Pentateuco*. Perché l’uomo viva, Edizioni Dehoniane, Bologna, 1998, str. 159.

povezanom tijeku događaja koje ne možemo obrnuti ni bilo kako drukčije promijeniti. One su povijesne u pravom smislu. Stoga možemo reći, da s poviješću izraelskih patrijarha ili rodozačetnika počinje biblijska povijest. U prapovijesti su navedene pokretačke sile koje stajahu iza svakog događaja, a sada se govori o čovjeku kako je on stavio u pokret sasvim određene, jedinstvene događaje.“¹⁴

Konačni redaktor, negdje oko 500 god. pr. Kr., skupio je njemu dostupne predaje i „povijest“ Abrahamovu oblikovao služeći se metodom koncentričnog paralelizma. Sadržaje spomenute u prvom dijelu (*a*) - autor razrađuje u drugom (*a'*), usmjeravajući pažnju čitatelja na središnje sadržaje (*h – h'*):

PREDSTAVLJANJE ABRAHAMA I SARE (Post 11,27-31)

- a) Abrahamov poziv (Post 12,1-9)
 - b) Abraham u Egiptu (Post 12,10-20)
 - c) Abraham i Lot (Post 13,1-13)
 - d) Abraham kod Mamre (Post 13,14-18)
 - e) Abraham i kraljevi (Post 14,1-24)
 - f) Bog daje obećanja Abrahamu (Post 15,1-21))
 - g) Jišmaelovo rođenje (Post 16,1-16)
 - h) Sklapanje saveza (Post 17,1-27)
 - h') Susret s tajanstvenim posjetiteljima i obećanje (Post 18,1-15)
 - g') Abraham posreduje za Sodomu (Post 18,16-33)
 - f') Uništenje Sodome (Post 19,1-38)
 - e') Abraham u Geraru (Post 20,1-18)
 - d') Izakovo rođenje (Post 21,1-8)
 - c') Hagara i Jišmael (Post 21,9-21)
 - b') Abraham i Abimelek u Beer Šebi (Post 21,22-34)
 - a') Bog kuša Abrahama (Post 22,1-24)

SMRT ABRAHAMA I SARE (Post 23,1-20; 25,1-10)¹⁵

¹⁴ D. ARENHÖVEL, *Nav. dj.*, str. 6; usp. C. TOMIĆ, *Praoci Izraela*, Zagreb, 1978., str. 5-31. Sintezu svojih istraživanja Staroga zavjeta G. von Rad je dao u djelu: *Theologie des Alten Testaments*, sv. I: Die Theologie der geschichtlichen Überlieferungen Israels, Chr. Kaiser Verlag, München, 1969. Povijesti praotaca posvetio je str. 179-189.

¹⁵ Usp. J. ABELLA, *Nav. dj.*, str.161.

U tekstu Knjige Postanka, posebno u povijesti praotaca – patrijarha, uočen je karakterističan pristup, koji je H. Gunkel prepoznao kao jedan niz saga.¹⁶ Raščlanjujući pojedina izvješća, autor ukazuje na brojne podudarnosti Knjige Postanka s klasičnim skandinavskim sagama. U njima se objašnjava kako je do nečega došlo, gdje leže korijeni, uzroci situacija s kojima se pisac suočava. Osim toga, promatranjem književnih vrsta, u tekstu Knjige Postanka mogu se prepoznati rodoslovlja, itinerariji, pripovijedanja, liste plemena, opisi teofanija i obećanja.¹⁷ *Rodoslovlja* pokazuju da se nalazimo pred obiteljskom i klanskom poviješću, pred jednom etničkom grupom povezanom krvnim srodstvom. Mnoga osobna prava i povlastice proizlaze iz članstva u klanu i plemenu. Rodoslovlja često sadrže povijesne podatke, koji nisu sačuvani na drugim mjestima.¹⁸ *Itinerariji* pokazuju pravce premještanja polunomada u potrazi za ispašom za svoja stada. Oni nemaju status sjedilaca i posjednika nekretnina – ali zadržavaju posebne veze sa svetištima: Šekem na sjeveru i Mamre kod Hebrona na jugu. *Pripovijedanja* opisuju manje-više uobičajene događaje jedne obitelji ili klana u stranoj zemlji.¹⁹ No sve te opise povezuje jedna nit: Abrahamu je Bog obećao sina, potomstvo brojno poput zvijezda na nebu i u posjed kanaansku zemlju. Problem je što stvarnost ne podržava ta obećanja: Sara je nerotkinja, a kanaanski narod je legitimni i uz to veoma jak stanovnik zemlje. Abrahamova povijest pokazuje da se Božja obećanja ostvaruju i kroz bezbrojne kontradikcije: pod stare dane rađa mu se sin Izak (usp. Post 21); pred kraj života postaje vlasnik djelića obećane zemlje, tj. polja i špilje Makpela (usp. Post 23), gdje je

¹⁶ Usp. H. GUNKEL, *Genesis*, Vandenhoeck i Ruprecht, Göttingen, 1977⁹. Autor u uvodnom dijelu mnogo prostora (73 str.!) posvećuje prikazu Knjige Postanka kao zbirke saga. To se posebno odnosi na povijest praotaca Izraela. Dovoljno je citirati naslove/podnaslove: Die Sagen der Genesis, 1. Die Genesis ist eine Sammlung von Sagen, VII-XIII; 2. Arten der Sagen der Genesis, XIII-XXVI; 3. Kunstform der Sagen der Genesis, XXVII-LVI; 4. Geschichte der Überlieferung der Sagen der Genesis in mündlicher Tradition, LVI-LXXX. Termin saga ovdje se uzima onako kako je to običaj u skandinavskim književnostima: pripovijeda se povijest jedne obitelji. Cilj toga pripovijedanja jest objasniti zašto i kako je konkretna obitelj, ili njen istaknuti rodozačetnik, postala to što jest. U prošlosti se traži ključ za razumijevanje sadašnjosti. Obično se spominju dvije vrste saga: etiološka (sa svojim podvrstama, kao što je etnološka ...) i etimološka. Prva „objašnjava“ postanak – nastanak neke stvarnosti, kako je do toga došlo. Druga, opet, objašnjava podrijetlo nekog naziva ili pojma – njegovu etimologiju. Na tragu H. Gunkela o tome u: O. EISSFELDT, *Einleitung in das Alte Testament. Entstehungsgeschichte des Alten Testaments*, 4. izd., J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1976, str. 50-56.

¹⁷ Usp. S. VIRGULIN, *Nav. čl.*, str. 6.

¹⁸ Usp. Genealogy, u: J. L. MCKENZIE, *Dictionary of the Bible*, reprint, Geoffrey Chapman, London, 1996, str. 300-301.

¹⁹ Usp. J. H. SAILHAMER, *The Pentateuch as Narrative. A Biblical-Theological Commentary*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, 1992. Autor, na svoj način, prikazuje narativne elemente u Petoknjžju. Veće sadržajne cjeline nastoji raščlaniti i analizirati njihov sadržaj. Pristup je pomalo literarno-fundamentalistički.

pokopao Saru. Tek će mnogo kasnije Abrahamovi potomci zaposjesti cijelu zemlju.²⁰

Konačna redakcija ovih tekstova završena je u poslijesužanjskom vremenu, vjerojatno oko 500. god. pr. Kr., kad su židovski krugovi sabrali sve predaje i tako sastavili Petoknjižje. Anonimni je redaktor, služeći se njemu dostupnim predajama (izvorima), sastavio ovo djelo poput zbirke, birajući i uvrštavajući ono što je predajom došlo do njega.²¹ Zato se kod proučavanja tih tekstova treba vratiti unatrag, potrebno je vratiti se u prošlost i analizirati izvore koje je redaktor koristio. No za potpunije shvaćanje glavnih teoloških naglasaka teksta nije dovoljno ostati kod tog dijakronijskog pristupa. Tekst kakav je došao do nas jest konačna cjelina. Zato ga treba uzeti kakav jest. Sinkronijski je pristup, dakle, manje povijesni, a više literarni. Tim se ne niječe duga pretpovijest teksta koja mu je prethodila.

3. Povijest Abrahamova prema izvorima Knjige Postanka

Iako Petoknjižje može, na prvi pogled, djelovati kao skladna cjelina, pažljivije iščitavanje teksta otkriva nagle promjene stila, rječnika, mentaliteta, dublete, brojna ponavljanja, ponekad i kontradikcije u samom sadržaju.²² Istraživanju nastanka Petoknjižja, ambijentu u kojem su nastali pojedini dijelovi, književnim vrstama, izvorima, literarnim procesima koji su doveli do nastanka našega kanonskog teksta, posvećena su mnoga stoljeća.²³

Uvažavajući rezultate brojnih istraživanja, koja su pokazala svu složenost pitanja vezanih uz Petoknjižje, egzegeti su u Knjizi Postanka identificirali tri „posebne“ povijesti Abrahamove, koje potječu iz tri različite predaje:

²⁰ Usp. G. BARBAGLIO, *Nav. čl.*, st. 16.

²¹ Usp. D. ARENHÖVEL, *Nav. dj.*, str. 23-25.

²² Usp. A. FANULI, *Introduzione generale al Pentateuco*, u: AA. VV., *Il messaggio della salvezza*, 3. svezak, IV. izd., Elle Di Ci, Torino – Leumann, 1977, str. 27.

²³ Pregled povijesti istraživanja nalazi se u gotovo svim priručnicima. Usp. J. A. SOGGIN, *Introduzione all'Antico Testamento*, 3. izd., Paideia, Brescia, 1979, str. 126-150 (s opširnom bibliografijom); J. BLENKINSOPP, *The Pentateuch. An Introduction to the First Five Books of the Bible*, ABRL, Doubleday, New York London Toronto, Sydney Auckland, 1992., str. 1-30; A. FANULI, *Nav. dj.*, str. 31-60; W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet spomen obećanja*, KS, Zagreb, 1977., str. 122-128.

jahvističke (J iz X. st. pr. Kr.), elohističke (E IX.-VIII. st. pr. Kr.) i svećeničke (P oko 500. god. pr. Kr.).²⁴

1. Od spomenutih predaja, prisutnih u Petoknjižju, napose u Knjizi Postanka, najstarija je *jahvistička* predaja.²⁵ U X. st. pr. Kr. autor jahvističke predaje prvi je sakupio postojeće usmene predaje i dao im vlastitu religijsku interpretaciju. Jedan od ciljeva bio mu je potvrditi legitimitet ustanove kraljevstva u vrijeme kad je prijelaz na taj novi način vladanja izaz(i)vao ozbiljne probleme na vjerskom području. Mnogi su davidovsku dinastiju promatrali kao ispunjenje davnih Božjih obećanja. Željeli su pokazati da je ta nova centralizirajuća ustanova, koju je zamislio i ostvario David, posve u skladu s voljom Božjom objavljenom u prošlosti u sudbinama praotaca.²⁶

Prema shvaćanju autora *jahvističke* predaje,²⁷ povijest Abrahamova doživjela je svoje ispunjenje na jugu za vrijeme Salomonova kraljevstva. Izrael je u to vrijeme već dobro strukturiran narod, Kanaan je pod Davidovim vladanjem potpuno zauzet. Pojedini susjedni narodi (Moab, Edom, Amon, Filistejci, Aramejci), ili barem njihovi dijelovi, pokoreni su i za vrijeme Davida uključeni u izraelsku državu. Postavlja se pitanje kako vrednovati sve te događaje u svjetlu vjere u Jahvu? Kako shvatiti teološki tako slavan i izvanredan ishod jedne povijesti, čiji su počeci bili prilično skromni u davnim vremenima patrijarha? Jahvist daje odgovor: to je ostvarenje Jahvina povijesno-spasenjskog plana, koji se svečanim obećanjima definitivno obvezao Abrahamu da će ga učiniti ocem brojnog naroda (usp. Post 12,2; 15,5), da će dati u posjed njemu i njegovim nasljednicima kanaansku zemlju (usp Post 12,7; 15,7.18; 17,8), učinit će ga izvorom blagoslova za sve narode

²⁴ Iako je u povijesti istraživanja bilo veoma oštih kritika takvoga pristupa, i danas se većina bibličara, često uz svoje posebne naglaske, još uvijek drži trasiranoga puta. Popis novijih autora koji osporavaju tzv. dokumentarnu teoriju i njene izvedenice vidi u: W. VOGELS, *Nav. dj.*, str. 39, bilj. 2.

²⁵ Prikazi jahvističke predaje nalaze se u svakom uvodu u Stari zavjet. Uz neznatne razlike donose ključne spoznaje o literarnim značajkama, teologiji, proširenosti u Petoknjižju. Ovdje preuzimamo podatke iz već citiranih uvoda u Stari zavjet: J. A. SOGGIN, *Nav. dj.*, str. 151-158; O. EISSFELDT, *Nav. Dj.*, str. 264-270; A. F. CAMPBELL, *The Study Companion To Old Testament Literature. An Approach to the Writings of Pre-Exilic and Exilic Israel*, A Michael Glazier Book, The Liturgical Press, Collegeville, 1992., str. 92-115; A. FANULI, *Nav. dj.*, str. 72-77; H. GUNKEL, *Nav. dj.*, str. LXXX-XCII...

²⁶ Usp. J. A. SOGGIN, *Nav. dj.*, str. 155; S. VIRGULIN, *Nav. čl.*, str. 4.

²⁷ Sažeti prikaz jahvističke predaje i djelovanja njenog autora nalazi se u: W. BRUEGGEMANN, Yahwist, u: *The Interpreter's Dictionary of the Bible. Supplementary Volume*, Abingdon, Nashville, 1976, str. 971-975.

zemlje (usp. Post 12,3).²⁸ Upravo ta dijalektika *obećanje – ispunjenje* predstavlja ključni motiv jahvističke povijesti. Abraham je krhki nositelj božanskih obećanja. Ugrožen je i izložen. No, Bog bdije nad njim i progresivno ispunjava svoje riječi. Djela slijede obećanja. Ukratko, prošlost se ovdje interpretira u svjetlu sadašnjosti: David i njegovo kraljevstvo daju smisao Abrahamovoj povijesti, on je otac naroda i izvor blagoslova za sve narode.²⁹ Blagoslov je shvaćen kao nutarnja snaga koja izbija iz Abrahamovih potomaka, blagoslov pomaže konstituiranju židovskoga naroda.³⁰ Abraham je za J predaju model religioznoga i moralnog života. Unatoč poteškoćama on ostaje vjerom vezan uz Boga.³¹ Poslušan je poticajima odozgo i podiže spomen na susrete s Bogom i primljena obećanja.

Sažetak rečenoga vidljiv je u Post 12,1-3, koji programatski uvodi u Abrahamovu povijest:

“Jahve reče Abram: ‘Idi iz zemlje svoje, iz zavičaja i doma očinskog, u krajeve koje ću ti pokazati. (2) Velik ću narod od tebe učiniti, blagoslovit ću te, ime ću ti uzveličati, i sam ćeš biti blagoslov. (3) Blagoslivljat ću one koji te blagoslivljali budu, koji te budu kleli, njih ću proklinjati; sva plemena na zemlji tobom će se blagoslivljati.”

“Toga je dana Jahve sklopio Savez s Abramom rekavši: ‘Potomstvu tvojem dajem zemlju ovu od Rijeke u Egiptu, do Velike rijeke, Rijeke Eufrata’.” (Post 15,8).

²⁸ U povijesti patrijarha nalazili bi se začeci pravoga povijesnog razmišljanja. „Nonostante il carattere ingenuo di questa visione della storia, non si può negare che si tratta di un primo tentativo di sintesi, di vedere la storia come lo svolgimento causale e coerente di avvenimenti fra loro legati e condizionati l'uno dall'altro, conducenti ad un'unico fine. Lo 'J' costituisce dunque il punto di passaggio a noi noto dal ciclo leggendario e popolare della storia a quello più avanzato, letterario; con lui sorge quindi il primo nucleo del nostro odierno Pentateuco.“, J. A. SOGGIN, *Nav. dj.*, str. 153.

²⁹ Ne smije se zanemariti velika sličnost između obećanja Abrahamu i onih obećanja danih Davidu, po proroku Natanu, u 2 Sam 7. Obećanja zemlje, potomstva, blagoslova danih Abrahamu, upotpunjena su još nekim jamstvima Davidu i njegovoj obitelji. Tako bi, u konačnici, obećanja Davidu mogli shvatiti kao oblik aktualizacije obećanja danih Abrahamu. Postojao bi kontinuitet. Za ostalo usp. G. BARBAGLIO, *Nav. čl.*, str. 17-18; S. VIRGULIN *Nav. čl.*, str. 7.

³⁰ C. Westermann opisuje mjesto i ulogu blagoslova u povijesti patrijarha te ističe kako se u ciklusu o Abrahamu (Post 12-25) radi prvenstveno o prenošenju života u slijedu generacija. Blagoslov plodnosti prenosi se silaznom linijom od očeva na sinove. Blagoslov je prisutan u povijesti; programatski je prikazan u Post 12,1-3. Usp. C. WESTERMANN, *Teologia dell'Antico Testamento*, Paideia Editrice, Brescia, 1983, str. 140-141.

³¹ Usp. B. COSTACURTA, *La vita minacciata*, u: *Analecta biblica*, sv. 119, PIB, Roma, 1988, str. 264.

U ciklusu o Abrahamu jahvističkoj bi predaji³² pripadali sljedeći tekstovi:

Post 12,1-4a ... 6-20; 13,1-5.7-11a.12b.13.(14-17)18; 15,1abb.2a.3b-4.6-12.17-18.(19-21); 16, ...1b-2.4-8.11-14 ...; 18,1-18.(19).20-33; 19,1-16.(17-22).23-25.(26).27-28.30-38; 20,1a; 21,1a ...7; 22,20-24; 24,1-6.(7).8-24.(25).26-29.(30).31-40a (40b).41-60.(61a).61b-62a.(62b).63-67; 25,5-6.11b

2. *Elohistička predaja*, porijeklom sa sjevera, teološki se bitno ne razlikuje od već spomenute jahvističke predaje.³³ Autor te predaje, pripadnik Sjevernoga kraljevstva, sabrao je i oblikovao tradicije o patrijarsima koje su bile prisutne u središnjem dijelu židovskoga prostora. To je učinio s namjerom davanja veće težine sinajskom savezu – ugroženom od kanaanskog sinkretizma. Autor svojim suvremenicima predstavlja lik patrijarha kao modele vjernosti Bogu saveza. Za vrijeme babilonskoga sužanjstva svećenici i pismoznanci još jednom interpretiraju predaje o patrijarsima, s nakanom da u narodu pobude pouzdanje da će Bog opet ispuniti svoja obećanja posjedovanja zemlje i brojnoga potomstva.³⁴ Najuočljivija karakteristika, vidljiva u Post 22, naglašavanje je Abrahamove vjernosti koja je spremna, na Božji zahtjev, žrtvovati i svoga jedinoga sina.

Post 22,12.18: “Anđeo reče: Ne spuštaj ruku na dječaka niti mu što čini! Sad, evo, znam da se Boga bojiš, jer nisi uskratio ni svog sina, jedinca svoga ... Budući da si poslušao moju zapovijed, svi će se narodi zemlje blagoslivljati tvojim potomstvom.” U tim riječima odzvanjaju tipični naglasci proročke propovijedi. Elohističkoj predaji vjerojatno pripada i Post 15,6 što će biti omiljeni Pavlov redak: “Abram povjerova Jahvi, i to mu se uračuna u pravednost.” Abraham postaje, dakle, prototip “pravednika”, tj. onoga koji s Bogom uspostavlja pravedan odnos utemeljen na nepokolebivom povjerenju u Božju riječ. Abraham postaje pravi primjer.

Elohističkoj predaji pripadali bi sljedeći tekstovi: Post 20; 21,8-21.22-34 (s J); 22 (s elementima J), i neki tragovi u 15.³⁵

3. *Svećeničkoj* predaji, osim većih cjelina, pripadaju brojni topografski i biografski podaci. Npr. podatak da je Abraham krenuo u Kanaan ne samo iz

³² Brojni autori donose svoje preglede i rasporede građe prema predajama. Ovdje je donesen pregled iz M. NOTH, *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch*, Stuttgart, 1948. kako je to preuzeo i adaptirao: A. F. CAMPBELL, *Nav. dj.*, str. 114; W. J. HARRINGTON, *Nav. dj.*, str. 129, donosi sljedeći raspored: Post 12-13; 15; 16 (s p); 18-19; 21,1-2a.6b-7; 21,22-34 (s E); 22,11.14-15.18; 24-27 (s drugim elementima u 25).

³³ Usp. T. E. FRETHERM, Elohist, u: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Supplementary volume, Abingdon, Nashville, 1976., str. 259-263.

³⁴ Usp. S. VIRGULIN, *Nav. čl.*, str. 4-5.

³⁵ Preuzeto iz W. J. HARRINGTON, *Nav. dj.*, str. 129.

Harana, nego iz Ura Kaldejskoga (usp. Post 11,31), da je imao 75 godina kad je napustio Haran (usp. Post 12,4). Post 17 opisuje savez koji je Bog sklopio s Abrahamom, promjenu imena u Abraham, obrezanje. Pojediniosti o Lotu, Jišmaelovu i Izakovu rođenju, kupovini špilje Makpela, upotpunjuju ciklus o Abrahamu.³⁶

Abrahamova povijest u *svećeničkoj* predaji ponovno je interpretirana u vrijeme babilonskog sužanjstva (587.-538.) kad je izraelski narod sve izgubio: zemlju, kralja, hram. Ukratko, izraelski narod je mrtav i pokopan – kako će to reći prorok Ezekiel, blizak svećeničkoj predaji, u svom poznatom viđenju u poglavlju 37. Ljudski govoreći, prognanici su se nalazili u beznadnoj situaciji. U toj “pustinji nade” svećenička predaja poziva narod da se hrabro otvori Bogu i da mu pokloni potpuno povjerenje.³⁷ Božja riječ ne može promašiti, bez obzira na nevjeru naroda. Bog se vezao uz narod nerazrješivim vezom, nepokolebivom vjernošću.³⁸ Božjom će se milošću narod vratiti u svoju zemlju.

Da bi to lijepo oblikovali i približili narodu, svećenička predaja ponovo piše Abrahamovu povijest, naglašavajući iznad svega jednostranu Božju obvezu, obvezu koju nazivamo **tyrb**, što mi prevodimo riječju savez.³⁹ Ta Božja jednostrana obveza proglašena je trajnom, vječnom. Nekoliko redaka iz 17. poglavlja najbolje ilustriraju Božje obećanje:

(4) “A ovo je Savez moj s tobom:
postat ćeš ocem mnogim narodima;

(5) i nećeš se više zvati Abram -
već Abraham će ti ime biti,
jer naroda mnogih ocem ja te
postavljam.

³⁶ Usp. B. S. CHILDS, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, Theological Reflection on the Christian Bible, XPRESS REPRINTS, London, 1996., 123-126.

³⁷ Usp. A. F. CAMPBELL, *Nav. dj.*, str. 62-91; A. FANULI, *Nav. dj.*, str. 94-103; O. EISSFELDT, *Nav. dj.*, str. 271-276; H. GUNKEL, *Nav. dj.*, str. XCII-C; J. A. SOGGIN, *Nav. dj.*, str. 199-215;

³⁸ Usp. S. VIRGULIN, *Nav. čl.*, str. 8.

³⁹ No, to nije uvijek točno, jer se u tom pojmu ne mora nalaziti nešto bilateralno. C. Westermann za Post 15 piše: „Die Untersuchungen von AJepsen (1961, s.u.S. 137) und EKutsch (1971 THAT I 339-352) haben gezeigt, dass die Grundbedeutung des Wortes **tyrb** nicht Bund ist. AJepsen bestimmt es als feierlichee Zusage, Selbstverpflichtung; die berit an Abraham ‘ist also reine Zusage, Verheissung’. Ähnlich bestimmt es EKutsch als ‘Verpflichtung’, ‘Zusage’. Daraus folgt, dass in Gen 15,7-21 nicht ein Bundesschluss zwischen Gott und Abraham dargestellt ist, der einen von da ab bestehenden wechselseitigen Bundesstatus zwischen ihnen begründete, sondern die durch den Ritus bekräftigte Zusage oder Verheissung Gottes an Abraham.“, C. WESTERMANN, *Nav. dj.*, str. 127.

(6) Silno ću te rodnim učiniti; narode ću iz tebe izvesti; i kraljevi će od tebe izaći.
(7) Savez svoj sklapam između sebe i tebe i tvoga potomstva poslije tebe - Savez svoj za vjekove: ja ću biti Bogom tvojim i tvoga potomstva poslije tebe.

(8) Tebi i tvome potomstvu poslije tebe dajem zemlju u kojoj boraviš kao pridošlica - svu zemlju kanaansku - u vjekovni posjed; a ja ću biti njihov Bog."

(9) Još reče Bog Abrahamu: "A ti Savez čuvaj moj - ti i tvoje potomstvo poslije tebe u sve vijeke.

(10) A ovo je Savez moj s tobom i tvojim potomstvom poslije tebe koji ćeš vršiti: svako muško među vama neka bude obrezano.

(11) Obrezujte se, i to neka bude znak Saveza između mene i vas.

(19) A Bog reče: "Ipak će ti tvoja žena Sara roditi sina; nadjeni mu ime Izak. Savez svoj s njime ću sklopiti, Savez vječni s njime i s njegovim potomstvom poslije njega.

(20) I za Jišmaela uslišah te. Evo ga blagoslivljam: rodnim ću ga učiniti i silno ga razmnožiti; dvanaest će knezova od njega postati i u velik će narod izrasti.

(21) Ali ću držati svoj Savez s Izakom, koga će ti roditi Sara dogodine u ovo doba."

Abraham se mogao uvjeriti u početke ispunjavanja Božjih obećanja: rodio mu se sin Izak od ostarjele (već obamrle) žene nerotkinje; kupuje polje sa špiljom Makpela, gdje je pokopao Saru i gdje je sam bio pokopan (usp. Post 23 i 25,9). Ni smrt ne predstavlja prepreku i granicu ispunjenju Božjih obećanja. Čudesno oživljavanje prognanog naroda u Mezopotamiji već započinje. Bogu je to moguće. Prognanici se, dakle, smiju utemeljeno nadati. Njihove nade su solidne.⁴⁰

Ukratko možemo sažeti da teologija svećeničke predaje posebno naglašava milost i čudo. Pod tim vidom ona interpretira Abrahamovu povijest.

4. Usmena predaja

J, E i P izvor ili predaja ne polaze od nule. Već su prije u usmenom obliku postojale pojedine povijesti ili čak i narativni ciklusi sage o Abrahamu.⁴¹ Neki

⁴⁰ Usp. B. A. LEVINE, Priestly writers, u: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Supplementary volume, Abingdon, Nashville, 1976., 683-687; O. EISSFELDT, *Nav. dj.*, str. 271-276.

⁴¹ O tim pitanjima više u: L. BOADT, *Reading the Old Testament*. An Introduction, Paulist Press, New York – Mahwah, 1984., str. 133-144.

istraživači smatraju da su Kalebovci, klan koji se kasnije uključio u Judino pleme (usp. Jš 15,13ss), bili ti koji su prenosili obiteljska i klanska sjećanja na svoga rodozačetnika Abrahama. Ta su sjećanja bila uvijek aktualizirana i primjenjivana na nove povijesne okolnosti. Kad je Judino pleme, za vrijeme Davida, postalo dominantno, njegove su se predaje raširile i na sjeveru gdje su posebno ljubomorno čuvane uspomene na Jakova. Tada je Abrahamova povijest bila spojena s onom Jakovljevom i tako je nastao opširni ciklus povijesti patrijarha.⁴²

Moguće je prepoznati dva ciklusa predaje o Abrahamu: onaj o obećanju rođenja sina i drugi o Abrahamu i Lotu. U prvom su ciklusu ključne točke: a) neplodnost Abrahamove supruge; b) žalost i beznađe zbog te bolne situacije; c) Božje obećanje rođenja sina; d) Jišmaelovo rođenje; e) Izakovo rođenje; f) prijetnja njegovu životu; g) izbavljenje – spasenje. Ciklus o Abrahamu i Lotu bavi se prijateljskim, ponekad i konkurentskim, odnosima između dva rodozačetnika i dvije obitelji (usp. Post 13 i 19).

Klan koji je čuvao i prenosio navedene predaje i uspomene osjećao se povezanim sa svojim rodozačetnikom i učitavao je u njegovu povijest i svoju sudbinu. Sjećanja i uspomene vodile su proces predaje i jamčile onu bitnu, sržnu, povijesnost tih uspomena. To potvrđuju rodoslovlja, itinerariji, nesporni svjedoci prenošenja odigranih događaja.

5. Povijesno značenje Abrahamova lika

5.1. Pitanje datiranja

Možda je sva složenost pitanja povijesnosti Abrahamova lika i uloge najbolje sažeto izražena riječima: „Po Bibliji, Abraham je bio prvi od židovskih patrijarha – praotaca. Bog mu je naložio da napusti dom u Uru i krene u Kanaan, gdje će postati otac naroda. Iako je biblijska priča vrlo detaljna, nemoguće je s bilo kakvim pouzdanjem utvrditi kojim se on putovima zapravo kretao. Istraživači se ne mogu složiti ni u koje je vrijeme Abraham živio (procjene su od 2000. do 1000. pr. n. e.), a neki čak sumnjaju u to da li je uopće postojao.“⁴³

⁴² Usp. G. BARBAGLIO, *Nav. čl.*, st. 20; O. EISSFELDT, *Nav. dj.*, str. 276-278.

⁴³ J. B. PRITCHARD (uredio), *Biblijski atlas. The Times*, Cankarjeva založba, Ljubljana – Zagreb, 1990., str. 30.

Od XIX. stoljeća do naših vremena brojni su istraživači nudili različita rješenja spomenutih pitanja, koja variraju od radikalnog nijekanja bilo kakve povijesne vrijednosti ciklusa o Abrahamu, sve do prihvaćanja većine podataka kao povijesno utemeljenih. Prva je skupina, dobrim dijelom pod utjecajem liberalne teologije 19. stoljeća, zabacivala samu mogućnost prisustva transcendentnoga, te je u Post 12-25 vidjela semitski oblik obiteljske povijesti.. Prema njihovu shvaćanju, Abrahamova bi povijest bila skup obiteljskih predaja u službi konstituiranja jednoga naroda. Povijesno određenje pojedinih likova i događaja za njih je nemoguć i često nepotreban pothvat.

Drugu bi skupinu sačinjavali autori koji tradicijskim izričajima priznaju povijesnu vrijednost. Ne sumnjaju u pouzdanost podataka iznesenih u izvješćima o životnim sudbinama praotaca i nastoje pronaći rješenja za uočene neusklađenosti među različitim predajama.⁴⁴

Brojna literatura o Knjizi Postanka 12-25 pokazuje da danas uglavnom prevladava jedna srednja struja. Većina istraživača je svjesna brojnih poteškoća koje donose izvješća o Abrahamu, no ipak u mnoštvu pojedinosti prepoznaju oznake jednoga vremena, načina života, religije – koje je, uz uvažavanje rezultata arheoloških istraživanja, moguće smjestiti u, barem približni, povijesni okvir.⁴⁵ Smatra se da nas usmene predaje, bez sumnje, dovode do povijesnog lika oca klana.⁴⁶ No obrisi te povijesti nisu tako precizni i sigurni.⁴⁷

⁴⁴ Usp. F. ASENSIO, *Il Pentateuco. Origine dell'uomo e primi passi del popolo di Dio*, PUG, Roma, 1970., str. 50-69.

⁴⁵ Prikaz istraživanja donosi H. JAGERSMA, *A History of Israel to Bar Kochba*, SCM Press Ltd, London, 1994., str. 29-33.

⁴⁶ Usp. J. BRIGHT, *A History of Israel*, 3. izd., Westminster Press, Philadelphia, 1981., str. 92: „The evidence so far adduced gives us every right to affirm that the patriarchal narratives are firmly based in history. But must we stop there? Must we regard the patriarchs as but the reflection of impersonal clan movement? Not at all! Although we cannot undertake to reconstruct the lives of Abraham, Isaac, and Jacob, we may confidently believe that they were actual historical individuals.“

⁴⁷ Problem je već u samom povijesnom datiranju, jer neki autori smještaju tu povijest između 2200 i 1200. Usp. A. R. MILLARD, *Nav. čl.*, str. 36-38. Određeni skepticizam izražava i J. Bright: „Granting the above, does the evidence allow us to fix the date of the patriarchs with greater precision? Unfortunately, it does not. The most that can be said, disappointing though it is, is that the events reflected in Gen. chs. 12-50, for the most part, fit best in the period already described, i.e., between about the twentieth and seventeenth centuries (MB II). But we lack the evidence to fix the patriarchs in any particular century or centuries and we have, moreover, to face the possibility that the patriarchal stories combine the memory of events that took place over a yet wider span of time.“, J. BRIGHT, *Nav. dj.*, str. 83.

Abraham je sigurno bio polunomad, emigrant iz Mezopotamije u Kanaan.⁴⁸ Za neke je istraživače problematično svako određivanje Abrahamove pripadnosti nekoj većoj narodnosnoj skupini: Amorejcima ili Aramejcima, koji su se kretali od arabijskog poluotoka preko Mezopotamije do Palestine.⁴⁹ S obzirom na neke kronološke poteškoće, predloženo je rješenje da su obitelji patrijarha pripadale tzv. Protoaramejcima.⁵⁰

Neki obiteljski i društveni običaji, opisani u Abrahamovoj povijesti, prema mišljenju jedne skupine istraživača, pomažu preciznijem povijesno-kontekstualnom smještaju Abrahama u okviru 2. tisućljeća prije Krista. Paralele su pronađene u običajima koji su vladali među stanovništvom mezopotamskoga grada Nuzu prije XV. st. pr. Kr.⁵¹ Biblijske predaje spominju da su patrijarsi boravili u Haranu, gdje su mogli upoznati i usvojiti običaje naroda s kojima su došli u dodir. Tu se prije svega misli na običaj usvojenja, gdje glava obitelji, bez muškoga potomka, usvaja nekoga da bi na njega prenio svoja nasljedna prava. Abraham je, tako, usvojio Eliezera Damašćanina (usp. Post 15,2). Sara, Rahela i Lea usvajaju sinove svojih sluškinja (usp. Post 16,2; 21,10; 30,1-6.9-13). Ta djeca, kao i djeca konkubina – ako ih je otac javno priznao – imaju sva nasljedna prava. Takvu je praksu normirao i Hamurabijev zakonik. Prema istim običajima,

⁴⁸ W. Vogels na temelju istraživanja brojnih arheologa, piše da se Abrahamova seoba dobro uklapa u ekspanziju amorejskih plemena početkom drugoga tisućljeća prije Krista. To je bio veliki migracijski pokret semitskih nomadskih plemena, koji je zahvatio sve tzv. zemlje plodnoga polumjeseca: od Mezopotamije, preko Kanaana, a zaprijetio je i Egiptu. Abrahamova se obitelj selila istim pravcem: od Ura do Harana. Iz Harana u Kanaan i naposljetku u Egipat. Neki, pak, autori osporavaju velike migracijske pokrete amorejskih plemena, dio kojih bi bila i Abrahamova seoba; na str. 53-54 opisuje karakteristične stavove autora koji su za i protiv tzv. amorejskog migracijskog vala. Usp. W. VOGELS, *Nav. dj.*, str. 49.

⁴⁹ Usp. C. WESTERMANN, *Nav. dj.*, str. 59-68; autor analizira sve raspoložive podatke o narodima povezanim, na bilo koji način, s poviješću patrijarha.

⁵⁰ A. Rolla preuzima sugestiju koju je iznio R. de Vaux, da je ispravnije govoriti o Protoaramejcima. Razlike među narodima temelje se, uglavnom, na jeziku. Njihovo razlikovanje ponekad nije dovoljno za identificiranje jedne etničke skupine. Može se kritički promatrati prenošenje lingvističkih klasifikacija na etničko područje. R. de Vaux smatra da izraz Protoaramejci ima tu prednost da može pokazati rasni kontinuitet koji postoji između Amorejaca iz razdoblja patrijarha i Aramejaca iz XI.-X. st. pr. Kr. Usp. A. ROLLA, *I patriarchi ebrei*, u: *Il messaggio della salvezza*, sv. 3, IV. izd., Elle Di Ci, Torino – Leumann, 1977, str. 391-395. Pitanjem Abrahamove etničke pripadnosti posebno se bavio H. CAZELLES, *Patriarches*, u: H. CAZELLES i A. FEUILLET (izd.), *Supplément au Dictionnaire de la Bible*, svezak 7, Paris 1966, posebno na str. 141-156.

⁵¹ Nuzu je grad u Gornjoj Mezopotamiji, blizu današnjeg iračkoga grada Kirkuka. Brojni otkriveni tekstovi, sadržani na oko 5000 glinenih pločica pisanih akadskim jezikom i klinastim pismom, pružaju brojne podatke za bolje poznavanje društva, zakona, trgovine. Iako su to većinom različiti ugovori, veoma dobro ocrtavaju način života svoga vremena. Podudarnost nekih običaja iz Post povezuje vrijeme patrijarha s vremenom opisanim u spomenutim dokumentima. Ta činjenica potvrđuje predaje o porijeklu patrijarha iz sjeverozapadne Mezopotamije. Usp. Nuzu, u: J. L. MCKENZIE, *Dictionary of the Bible*, reprint, Geoffrey Chapman, London, 1996, str. 622; Nuzi, u: A. NEGEV, *Archäologisches Bibel-Lexikon*, Hänslers-Verlag, Neuhausen – Stuttgart, 1991, str. 339-340. Pojedinstvo Nuzu dokumenata, primijenjenih na Post donosi W. VOGELS, *Nav. dj.*, str. 61-72.

bila je dopuštena ženidba srodnika u pobočnoj liniji. Patrijarsi su u skladu s tim oženili svoje bliske rođakinje (usp. Post 12,10-20; 20,1-18 ...).⁵²

U skladu s hetitskim zakonodavstvom bila bi kupovina zemljišta za Sarin grob. Abraham želi kupiti samo dio za grob, dok je vlasniku u cilju prodati cijelu parcelu, kako je propisivao hetitski zakon.⁵³

Na temelju iznesenih argumenata brojni ugledni istraživači, prema prijedlogu koji je dao R. de Vaux, Abrahamovu povijest smještaju oko 1850.⁵⁴

Slično datiranje zastupa i W. F. Albright. On smatra da srednje brončano doba odgovara biblijskom razdoblju patrijarha, iako još nije moguće s relativnom sigurnošću datirati Abrahamovu migraciju u Mezopotamiji i Kanaanu, kao ni onu Jakovljevu u Egipat. Prema autorovu mišljenju, Terahova migracija iz Ura u Haran i prema zapadu mogla se dogoditi između XX. i XVII. stoljeća pr. Kr. Jakovljevo odlazak u Egipat mogao se dogoditi bilo kada u XVIII., ili još bolje, u XVII. stoljeću, povezan s pokretima Hiksa.⁵⁵

Od prigovora koje navode protivnici datiranja Abrahamove povijesti oko 1850. godine pr. Kr., spominjemo sljedeće primjere:

Post 11,28.31 spominje da je Terah živio u Uru Kaldejskom iz kojega se zaputio u Kanaan. Ur je stari grad.⁵⁶ Problematičan je termin Kaldeja. Ta se mezopotamska pokrajina spominje u asirskim tekstovima u IX. st. pr. Kr. No tek usponom na vlast Kaldeja, tj. Babilonaca, krajem VII. st. pr. Kr. može se govoriti

⁵² Usp. H. JAGERSMA, *Nav. dj.*, str. 22-25; J. BRIGHT, *Nav. dj.*, str. 78-81.

⁵³ Usp. A. ROLLA, *Nav. dj.*, str. 400-402; A. R. MILLARD, *Nav. čl.*, str. 37 i 38. On upozorava da treba biti oprezan u traženju sličnosti s hetitskim ugovorima o kupnji – da ne bi „dialogue document“ olako uspoređivali s pravnim odredbama hetitskoga zakonodavstva.

⁵⁴ Usp. R. de VAUX, *Histoire ancienne d'Israel*, t. I: *Des origines à l'installation en Canaan*, Etudes bibliques, J. Gabalda, Paris, 1971. Stavove iz tog djela autor je već prije izložio u svom poznatom članku „Le patriarches hébreux et le découvertes modernes“, u: *Revue biblique* 56(1949), str. 5-36. Taj termin preuzima i BJ! S tim se slaže i C. SCHEDL, *Storia del Vecchio Testamento*, I. svezak, Edizioni Paoline, Roma, 1959., str. 253-273, posebno str. 270. TOB kao godinu dolaska patrijarha navodi 1800 pr. Kr.; Albright, Bright od XX. do XVI. stoljeća pr. Kr. Od njih znatnije odstupa C. H. Gordon koji zagovara kasnije datiranje (1500. – 1250. pr. Kr.), jer je Abrahama promatrao kao putujućeg trgovca, kojeg je doveo u vezu s hetitskim mjestom Ura u Maloj Aziji. Ima istraživača koji svoju kronološku tablicu važnijih događaja iz povijesti židovskoga naroda počinju događajem Izlaska; usp. J. A. SOGGIN, *Introduzione all'Antico Testamento*, 3. izd., Paideia, Brescia, 1979., str. 662. O Abrahamu govori u dijelu o povijesnim legendama, predajama (str. 86-94), preko kojih je moguće saznati dosta o tim vremenima. Na sličan način postupaju i M. NOTH, *Storia d'Israele*, Paideia, Brescia, 1975., str. 152-159, gdje navodi niz podataka koji omogućuju smještaj Abrahama u njegov povijesni kontekst – ali bez navođenja konkretnih godina! Za ostale mogućnosti datiranja usp. R. E. CLEMENTS, *Nav. čl.*, str. 53; W. VOGELS, *Nav. dj.*, str. 53-56.

⁵⁵ Usp. W. F. ALBRIGHT, *L'archeologia in Palestina*, Sansoni, Firenze, 1957., str.109; J. BRIGHT, *Nav. dj.*, 95-96.

⁵⁶ Usp. H. JAGERSMA, *Nav. dj.*, str. 14-15; J. BRIGHT, *Nav. dj.*, str. 90; C. TOMIĆ, *Nav. dj.*, str. 40-47.

o Uru Kaldejskom. To je pokazatelj da je u vrijeme zapisivanja predaja o Abrahamu grad bio poznat pod tim imenom.

U *Post 12,16; 24* spominju se deve kao transportne životinje. Iako je poznato korištenje deva i nešto ranije, istraživanja su pokazala da se deve masovnije koriste za transport tek poslije 1200. pr. Kr. Logično je promatrati spomenute navode kao pokazatelje da su u vrijeme nastanka teksta deve bile korištene – a sam tekst bio bi anakronizam.

Post 21,32.34 spominje *Filistejce*. Poznato je da Filistejci dolaze na područje Palestine tek poslije 1200. pr. Kr. I u ovom bi se tekstu radilo o zamjeni nekadašnjih stanovnika tih prostora stanovnicima, suvremenicima samoga autora.⁵⁷

Navedene poteškoće objašnjavamo tzv. *anakronizmom*⁵⁸, koji tumači terminološke i činjenične neusklađenosti teksta u *Post 12-25*. Anakronizam ne utječe na smislenost i značenje izvješća, nego pokazuje da je pisana verzija povezana s nekim drugim razdobljem, drukčijim od onoga o kojem govori.

Nedostatak izravnih potvrda o tom vremenu u profanim izvorima, poslužio je kao druga prilika za dovođenje u pitanje vjerodostojnosti biblijskih podataka. Kao primjer se spominje *Post 14*: vojna četvorice kraljeva. Raspravlja se o njihovu položaju, savezništvu, uspjesima i preokretu situacije. Njihova povijest nije detaljnije poznata iz izvora onoga vremena, pa nije moguće usporedno prosuđivati točnost i pouzdanost Knjige Postanka, što samo po sebi ne dovodi u pitanje njihovu povijesnost.⁵⁹

Drugi slučaj bio bi opisan u *Post 21,22-34*: Abrahamov savez s Abimelekom, kraljem gerarskim, u Beer Šebi. Jasno je da bi se takav pisani dokument teško mogao sačuvati kroz dugo razdoblje. Osim toga, važniji i noviji bi dokumenti imali prednost kod čuvanja.

Osim navedenoga, neki su istraživači analizirali osobna imena i imena mjesta.⁶⁰ Pokazalo se da se imena mjesta ponekad koriste i kao osobna.⁶¹ Jedno od objašnjenja jest da se porijeklo nekih mjesta vezuje uz poznate likove iz prošlosti, ili su pojedinci dobivali ime po mjestu odakle potječu.

⁵⁷ Usp. A. R. MILLARD, *Nav. čl.*, str. 39; W. VOGELS, *Nav. dj.*, str. 51-52.

⁵⁸ Anakronizam: 1. osoba, običaj, ideja, događaj i sl. koji je stavljen u epohu kojoj ne pripada; 2. ono što je zastarjelo, ono što se zakašnjelo javlja iz nekog drugoga, prošlog vremena; nesuvremenost, nepravodobnost ...

⁵⁹ Usp. J. BRIGHT, *Nav. dj.*, str. 83-85.

⁶⁰ Usp. C. WESTERMANN, *Nav. dj.*, str. 58-59.

⁶¹ Usp. A. R. MILLARD, *Nav. čl.*, str. 39-40; W. VOGELS, *Nav. dj.*, str. 51-52.

5.2. Religija patrijarha

Prilikom pokušaja povijesnog smještaja Abrahamova života, nikako se ne smije zanemariti religija patrijarha.⁶² Činjenica je da se ona, onako kako je prikazana u Knjizi Postanka, u dosta elemenata razlikuje od mojsijevskog jahvizma, opisanog u Bibliji, počevši od Izl 3. Autori koji niječu svaku povijesnu vrijednost biblijskih predaja, tvrde da nas izvješća o patrijarsima informiraju samo o vremenu u kojem su ti tekstovi redigirani. To je neprihvatljiv stav, jer bi u slučaju da su autori izmislili ta izvješća opis religije bio bitno obilježen onim oblikom religije koji su sami prakticirali.⁶³ No religija patrijarha pokazuje mnoge karakteristike iz predizraelskog i predmojsijevskog razdoblja⁶⁴. Spominjemo neke poznatije.

Ne postoji antagonizam između patrijarha i naroda s kojima dolaze u kontakt. U kasnijem razdoblju postoji trajna napetost i nespojivost između Jahve, Boga Izraelova i Baala, bogova Kanaanaca. U izvješćima o patrijarsima izgleda kao da svi štiju istoga Boga. Primjer je Melkizedek, kralj Salema, koji blagoslivlje Abrahama u ime „Boga Svevišnjega, Stvoritelja neba i zemlje“ (Post 14, 19-20). Abraham uzvraća dižući ruku pred „Svevišnjim Stvoriteljem neba i zemlje“ (Post 14,22).

Biblija često pravi razliku između Izraela i okolnih naroda. Izraelci su izabrani, ostali su pogani. Takve razlike nema u izvješćima o patrijarsima. Svi su jednaki pred Bogom. U takvom je stavu prisutno više univerzalizma nego u ostatku Biblije.

Kult se znatno razlikuje od kasnijih propisa. Patrijarsi ne poznaju subotu i propise o hrani, što je bilo veoma važno u vrijeme babilonskog sužanjstva. Istraživači smatraju da bi u slučaju da su ta izvješća nastala u vrijeme sužanjstva – patrijarsi bili prikazani kao primjeri vjernog obdržavanja propisa. Isto bi se moglo reći i za mjesta kulta. Abraham, npr. podiže žrtvenike gdje mu se sviđi (usp. Post 12,7-8; 13,18) i sadi sveto drveće (usp. Post. 21,33). Sve je to bilo mojsijevskim zakonima zabranjeno.

Religija patrijarha ne poznaje posrednike, svećenike i proroke. Patrijarsi ne nastupaju prema drugima kao što su to činili Mojsije ili proroci, i nitko njima ne govori u ime Božje. Oni su u izravnom, osobnom kontaktu s Bogom (usp. Post

⁶² Veoma temeljit prikaz religije patrijarha nalazi se u: C. WESTERMANN, *Nav. dj.*, str. 116-128. (popis literature: str. 128-138!); R. E. CLEMENTS, *Nav. čl.*, str. 54-54; D. ARENHÖVEL, *Nav. dj.*, str. 9-14; C. TOMIĆ, *Nav. dj.*, str. 32-34.

⁶³ Pregled problematike sažeto daje J. BRIGHT, *Nav. dj.*, str. 96-103.

⁶⁴ Usp. A. R. MILLARD, *Nav. čl.*, str. 39.

17,1); sami prinose žrtve (usp. Post 22,13) – nisu im potrebni svećenici da to učine u njihovo ime.⁶⁵

U religiji židovskoga naroda zakoni zauzimaju veoma važno mjesto. Plod njihova obdržavanja su blagoslovi – plod odbacivanja prokletstva. U religiji patrijarha nalaze se obećanja i blagoslovi (usp. Post 12,2-3), ali Bog ne postavlja nikakve uvjete koje bi trebali ispuniti da bi ih dobili. Nema ni prijetnji sudom i kaznom u slučaju da bi bili nevjerni.⁶⁶ Najvažnija je oznaka odnosa s Bogom bila da je to uvijek bio Bog zaštitnik. Abrahamov je život bio izložen mnogobrojnim opasnostima: izbavljenje i spasenje dolazi od Boga.⁶⁷ Nigdje se ne spominju nikakve kazne za patrijarha. I tu leži razlika između ovakvog gledanja i religije izraelskih proroka.

6. Kasnožidovske interpretacije

Poslijesužanjskim razdobljem dominira židovska pobožnost koncentrirana na štovanje mojsijevskog Zakona i na održavanje njegovih propisa. To je vrijeme kad i Abrahamov lik doživljava jednu vrstu pijetističke i moralističke interpretacije. Abrahamov lik dobiva posebnu ulogu: patrijarh je postao uzor obdržavanja Božjega zakona. Židovska teologija retribucije spremno ga uokviruje u svoju shemu zasluge i nagrade.⁶⁸

Karakterističan je za to tekst iz Sir 44,19-21: “Abraham, otac slavni mnoštva naroda, nitko mu u slavi nikad nije bio ravan; on je čuvao zapovijed Svevišnjega i sklopio Savez s njim; on je taj Savez učvrstio svojim tijelom i u dan kušnje vjeran ostao. Zato mu je Gospod zakletvom obećao da će blagosloviti narode u potomstvu njegovu, da će ga umnožiti kao prah zemaljski, i potomstvo mu uzvisiti kao zvijezde. I dati im zemlju u baštinu, od mora do mora, od Rijeke do krajeva zemaljskih.”

Božja obećanja, prilikom sklapanja saveza s Abrahamom, posljedica su Abrahamove vjernosti. 1 Mak 2,52 povezuje Abrahamovu “pravednost” i vjernost: “Nije li se Abraham vjeran pokazao u kušnji, i nije li mu to uzeto u pravednost?” Autor tumači Post 15,6 u svjetlu Post 22: vjera koja opravdava

⁶⁵ Usp. H. JAGERSMA, *Nav. dj.*, str. 28-29.

⁶⁶ Usp. R. W. L. MOBERLY, *Genesis 12-50, Old Testament Guides*, Sheffield, 1992., str. 84-87. To preuzima i W. VOGELS, *Nav. dj.*, str. 56-57.

⁶⁷ Usp. W. BRUEGGEMANN, *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, Fortress Press, Minneapolis, 1997. Na str. 173-181 pod naslovom: Yahweh, the God Who Delivers, opisuje pojedinačne Jahvine spasiteljske zahvate u korist svojih izabranika.

⁶⁸ Ovaj pregled slijedi osnovne ideje iz: G. BARBAGLIO, *Nav. čl.*, st. 21-23;

Abrahama nije više pouzdanje u Božja obećanja – nego praktična vjernost Božjem nalogu da žrtvuje Izaka.⁶⁹ Isti takav interpretativni postupak vidljiv je i u Jakovljevoj poslanici, najžidovskijem spisu NZ, koji vidi u Abrahamu tip čovjeka opravdanog na temelju dobrih djela: “Zar se Abraham, otac naš, ne opravda djelima, kad na žrtvenik prinese Izaka, sina svoga? Vidiš: vjera je surađivala s djelima njegovim i djelima se vjera usavršila te se ispunilo Pismo koje veli: Povjerovala Abraham Bogu i uračuna mu se u pravednost pa prijatelj Božji posta” (Jak 2,21-23).

Takav pristup potvrđuju i dva rječita teksta iz apokrifne Knjige jubileja: “U tvojem (odnosi se na Izaka) potomstvu bit će blagoslovljeni svi narodi zemlje, jer je tvoj otac poslušao moju riječ i slijedio moje upute i moje zapovijedi, moje zakone i moj red i moj savez” (24,11). Autor se čak usudio preokrenuti značenje Božjeg izbora, tvrdeći da je Abraham bio taj koji je izabrao Jahvu: “One noći on se pomoli i reče: Moj Bože, Svevišnji Bože, jedini si ti moj Bog, izabrao sam tebe i tvoju vlast” (12,9). Ista patrijarhova vjera, slavljena u biblijskim tekstovima, ističe se kao zaslužna gesta. “I tako ti nalaziš da je Abraham, naš otac, samo zaslugom vjere, kojom povjerovala Vječnomu, dobio u baštinu ovaj i onaj budući svijet, kao što reče: I povjerovala Vječnomu i uračuna mu se to u pravednost” (židovski komentar Izl 14,31).

7. Pavlova interpretacija Abrahamove povijesti

Gore spomenuta židovska interpretacija Abrahamova mjesta i uloge, koja prebacuje naglasak na ono što je učinio Abraham, izazvala je Pavlovu polemičku reakciju. On nastoji sve vratiti na izvore i priznati u svemu Božju inicijativu i nezaslužnost dara.

Kao svakom pobožnom i svjesnom Židovu, i Pavlu je Abrahamov lik dio vjerskoga, nacionalnoga i osobnog identiteta. Svoje viđenje i svoju interpretaciju Abrahamove uloge Pavao daje u poslanicama Rimljanima i Galaćanima i to postaje integralni dio njegova nauka o opravdanju po vjeri. Tekstovi koji se odnose na Abrahama su: Rim 4; Gal 3,6ss; 4,21-31. Pavao prihvaća u cjelini povijesno i paradigmatičko značenje Abrahama: on je otac naroda Božjega i izvor Božjih blagoslova za sve narode. Problematično je pod kojim vidom treba shvatiti njegovu prototipsku ulogu i njegovo očinstvo?

Za židovstvo i tradicionalističke krugove judeo-kršćana Abraham je *prototip vršitelja Božjega zakona*; prema tome, njegovi su sinovi oni koji obdržavaju i

⁶⁹ Usp. R. FEUILLET, A. VANHOYE, *Nav. čl.*, st. 9-10.

poštuju zakon. Narodi će moći biti dionici blagoslova, ako prihvate zapovijedi sa Sinaja i obrezanje. Pavao, naprotiv, ističe svoje rješenje: Abraham je *vjernik*; njegovi sinovi su oni koji vjeruju, bili obrezani ili ne.

U Gal 3,6ss uočavaju se tri teme koje su povezane s tri svjedočanstva Knjige Postanka: *opravdanje* (rr. 6-7), *blagoslov* (rr. 8-9 i 10-14) i *obećanja* (rr. 15-18).⁷⁰ Abraham je, Pavao to posebno ističe, opravdan zbog svoje vjere, kako piše u Post 15,6: “Abram povjerova Jahvi, i to mu se uračuna u pravednost.” Prema tome, zaključuje Pavao, Abrahamovo očinstvo će se ostvariti na liniji vjere: njegovi sinovi su oni koji vjeruju (usp. r. 7). Drugo, u Abrahamu će svi narodi biti blagoslovljeni od Boga, kako tvrdi Post 18,18 (usp. i 12,3). Abraham je vjernik u najizvršnijem smislu riječi. Oni koji slijede njegovu vjeru stupaju u poseban odnos s njim, što je nužan preduvjet da bi, na temelju vjere, bili blagoslovljeni od Boga: “A Pismo, predvidjevši da Bog po vjeri opravdava pogane, unaprijed navijesti Abrahamu: *U tebi će blagoslovljeni biti svi narodi*. Tako: oni od vjere blagoslovlju se s vjernikom Abrahamom.” (Gal 3,8-9)

Na temelju rr. 10-14, Pavao pokazuje da “djela Zakona”, ne samo da ne proizvode blagoslov, nego, štoviše, izazivaju i Božje prokletstvo. Podsjeća na Božja obećanja, pod zakletvom dana Abrahamu i njegovu potomstvu, i jasnom rabinskom metodom čitanja biblijskih tekstova razmišlja ovako: potomstvo je u jedini (Potomak) i odnosi se na jednu osobu, na Krista. Vjernici u Kristu bit će, dakle, baštinici obećanih dobara, tj. spasenja, kako zaključuje u r. 29: “Ako li ste Kristovi, onda ste Abrahamovo potomstvo, baštinici po obećanju.”

Pavao, dosljedan svojim stavovima, naglašava, da baštinici obećanja ne mogu biti oni koji vrše Zakon. Bitne oznake obećanja su nezaslužnost i jednostranost obveze s Božje strane. Samo je vjera odgovarajući odgovor na Božju milost, koji je sklopio savez s Abrahamom i njegovim potomstvom: “Ovo hoću kazati: Saveza koji je Bog valjano sklopio ne obeskrepljuje Zakon, koji je nastao četiri stotine i trideset godina poslije, i ne dokida obećanja. Doista, ako se baština zadobiva po Zakonu, ne zadobiva se po obećanju. A Abrahama je Bog po obećanju obdario” (rr. 17-18).

Opravdanje, blagoslov i spasenjska dobra postižu se snagom vjere u Krista, isključivši “djela Zakona”, tj. održavanja propisa koji su postali samodostatni čini čovjeka i njegove zasluge. Abraham je prototip (= otac) vjernika, svojih autentičnih sinova.

⁷⁰ Usp. F. MUSSNER, *Der Galaterbrief*, Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament, sv. IX, 5. izd., Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1988, str. 212-243; W. BEILNER, *Exegetisches Material zum Galaterbrief und zum Römerbrief*, Salzburg, 1993., str. 28-34; 230-232; S. VIRGULIN, *Nav. čl.*, str. 9.

U Gal 4,21-31 Pavao donosi alegorijsku interpretaciju izvješća Knjige Postanka o Izaku i Jišmaelu i o njihovim majkama Sari i Hagar. Abraham je imao dva sina – ali je samo jedan postao baštinik obećanja, Izak. Židovi i judeokršćani smatrali su da su Abrahamovi potomci kao Izak. Pavao to osporava: ukoliko su robovi (zarobljenici) obdržavanja Zakona oni u stvari u svom životu ponavljaju situaciju koju je živio Jišmael, sin ropkinje, koji je rođen po zakonima naravi. Abrahamovi potomci po obećanju, kao Izak, su vjernici koji su izabrali slobodu od kulta zakona i zato se mogu pozivati na Saru, slobodnu ženu. Dva značajna teksta to najbolje ilustriraju: “Vi ste, braćo, kao Izak, djeca obećanja ... Zato, braćo, nismo djeca ropkinje nego slobodne” (Gal 4,28.31).

U Rim 4, tekstu koji sadrži midraš, Pavao interpretira Abrahamovu povijest u svjetlu Krista uskrsloga i u službi svoje duboke teologije povijesti spasenja.⁷¹ No, logički pristup i ovdje ostaje dijalektički. Pavao stalno suprotstavlja opravdanje po samoj vjeri, opravdanju po djelima Zakona, razrađujući njihovu unutarnju strukturu. Prva isključuje svaku mogućnost da bi se opravdani mogao hvastati pred Bogom. Naglašava se da je to plod čiste Božje milosti. Djela, pak, Zakona pretpostavljaju postojanje kodeksa dužnosti i obveza i podrazumijevaju da se čovjek smije hvastati pred Bogom, ističući pritom svoje zasluge. Ukratko rečeno, kod Pavla antiteza vjera-Zakon odgovara suprotstavljenim pojmovima nezasluzenoga (besplatnoga) i obvezujućega (usp. Rim 4,1-8).

U rr. 9-14 precizira se da je Abraham bio opravdan po vjeri dok je još bio neobrezan. Knjiga Postanka spominje njegovo obrezanje tek u 17. poglavlju, dok se tvrdnja da mu je vjera uračunata u pravednost nalazi u Post 15. To znači da je obrezanje samo znak i potvrda opravdanja već zadobivenog po vjeri. Prema tome, Abraham je otac vjernika, bilo obrezanih, bilo neobrezanih.

U Rim 4,13-16 Pavao razrađuje usku vezu između obećanja i vjere. Ponovno ističe da samo prihvaćanje vjerom uspijeva sačuvati Božjim obećanjima onu bitnu značajku nezasluzenosti i besplatnosti. Dovde je Pavao ponavljao u bitnom svoje stavove već spomenute u Poslanici Galaćanima. No, u rr. 17-25 Pavao ide dalje, pokazujući da je Abrahamova vjera po svojoj strukturi istovjetna s kršćanskom vjerom u Krista rassetoga i uskrsloga. To je stoga što je to vjera u Uskrsloga “koji oživljuje mrtve i zove da bude ono što nije” (Rim

⁷¹ Usp. C. K. BARRETT, *A Commentary on the Epistle to the Romans*, Black's New Testament Commentaries, 2. izd., A&C Black, London, 1991., str. 81-94; U. WILCKENS, *Der Brief an die Römer*, 1. Teilband Röm 1-5, Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament, sv. VI/I, Benziger Verlag, Neukirchener Verlag, Zürich, Einsiedeln, Köln, Neukirchen-Vluyn, 1978., str. 257-285; M. THEOBALD, *Römerbrief*, Kapitel 1-11, Stuttgarter Kleiner Kommentar – Neues Testament 6/I, KBW, Stuttgart, 1992., str. 118-138, komentar četvrtoga poglavlja naslovio je: „Abraham, unser aller Vater“: Biblische Identifikationsfigur für Juden und Heiden!; S. VIRGULIN, *Nav. čl.*, str. 9.

4,17).⁷² “U nadi protiv svake nade povjerova Abraham da postane ocem naroda mnogih po onom što je rečeno: Toliko će biti tvoje potomstvo” (Rim 4,18). Smrt ili starost vlastita tijela, kao i neplodnost tijela njegove žene Sare, nisu ga spriječili da se uzda u ispunjenje Božjeg obećanja o rođenju sina.

Pavlova interpretacija tekstova knjige Postanka i povijesti Abrahamove utemeljena je na Kristu, koji je ključ za razumijevanje svega. Prihvaćajući raspetoga i uskrsloga kao jedinog i konačnog posrednika spasenja, Pavao gleda u povijesti velikog patrijarha nagoviještenu istu spasensku logiku koju je slijedio Otac Isusa Krista - tj. logiku nezasluzenosti, kojoj odgovara vjera u čovjeku, shvaćena kao prijanjanje uz Božju inicijativu. Abraham je tako postao povijesni simbol i proročki nagovještaj.

Zaključak

Abraham je, uz Mojsija, najvažnija osoba židovske povijesti. Biblijska izvyješća o njemu mogu se promatrati kao svojevrsna obiteljska saga, koja objašnjava početke židovskoga naroda. Moguće je da je u nekim opisima prisutan i tzv. legendarni pristup, kao što je to slučaj i kod ostalih naroda. Legenda je redovito povezana s nekom važnom osobom ili događajem. To se stalno pripovijeda, ponavlja. Slušatelji se identificiraju s likom iz legende, a pripovjedači postupno unose sadržaje za koje drže da su vrijedni i važni za njihovo vrijeme. Tako su u ciklusu o Abrahamu, ovisno o prilikama i potrebama, isticani pojedini momenti i sadržaji važni za život naroda. Zato su u izvješćima o Abrahamu prisutni tzv. anakronizmi.

„Abrahamov ciklus pripada onoj vrsti književnosti koja vuče svoje porijeklo iz povijesti, ali je tijekom prenošenja obogaćivana vrijednostima i vjerovanjima kasnijih naraštaja.“⁷³ Ono što je doživio Izrael već su prije doživjeli njihovi preci. Među nabrojanim činjenicama nalaze se neke koje je, povijesno gledano, moguće smjestiti u određeni okvir. No, u tim izvješćima ima i pojedinosti koje nije moguće provjeravati našim uobičajenim kriterijima. Ne začuđuje ni

⁷² „Dieser Glaube Abrahams ist nach Röm 4,17 ein Glaube an den Gott, der die Toten erweckt und das Nicht-Seiende ins Dasein ruft, und folglich ein Glaube an die alle irdischen („natürlichen“) Massstäbe zerbrechende und überwindende Schöpfermacht Gottes. *Es ist der Glaube an den Got des Wunders!* So beschaffen ist nach Paulus auch der Glaube der Christen; denn dieser glaubt an den Gott, der Christus von den Toten auferweckt hat und der auch uns, obwohl wir Sünder sind, mit Christus zusammen von den Toten erweckt. Das ist der Glaube an den Got einer neuen Schöpfung; und zwar auf sein Wort hin. Bei Abraham war es ein bestimmtes Verheissungswort, bei den Christen das Evangelium, das ihnen verkündet wird. Die so nach der Weise Abrahams glauben, „diese“ sind die Söhne Abrahams.“, F. MUSSNER, *Nav. dj.*, str. 217.

⁷³ W. VOGELS, *Nav. dj.*, str. 59.

mnoštvo „podataka“ koje je teško shvatiti iz naše perspektive. Neke navode je nemoguće provjeriti, jer ulaze u područje vjere: npr. Abrahamov poziv, obećanja ...

U Abrahamovoj povijesti, bez obzira na velike napore istraživača, nije moguće objasniti sve pojedinosti. Dosta toga nije moguće provjeriti nego ostaje na području vjere: možemo to prihvatiti ili odbaciti. Činjenice da je jedna obitelj napustila svoju zemlju i da je dobila sina – predstavljaju više od podataka za kroniku. Čitatelj je pozvan da nadiđe pitanje povijesnosti ili čudesnosti i da se upusti u posebno vjerničko iskustvo.

Pitanje istinitosti biblijskih izvješća ne mogu riješiti samo povjesničari, nego se traži da čitatelj uđe u vrijednosti i vjerovanja tih tekstova. „Samo onaj čitatelj koji se, na neki način, smatra dijelom zajednice vjere koja je sastavila i prenosila ta izvješća bit će u mogućnosti potvrditi istinu. Umjesto da se ograniči na izvanjsku istinu povijesti, tražit će nutarnju istinu vjerskoga iskustva. Postoji ‘Abraham povijesti’ i ‘Abraham vjere’.⁷⁴“

⁷⁴ *Ondje*, str. 60.

**ABRAHAM – ANCESTOR OF THE FAITH IN BIBLICAL
TRADITIONS**

Historical – critical review on Abraham (Gen 12-25)

Marko Tomić

*Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb – Theology in Đakovo
Đakovo, Croatia*

Summary

Abraham is, without doubt, one of the most famous and most significant biblical characters. His significance depended on the conditions in which Jewish people was found. The article elaborates the character of Abraham – patriarch, the way it was presented in the Holy Scriptures, always bearing in mind the circumstances which were historically conditioned. After the etymological interpretation of Abraham’s name, the emphasis was put on the so called cycle about Abraham, included in Gen 12-25. The cycle was divided into three different traditions: Jahvistic, Elohist and Priest tradition. The review on their specific characteristics highlights the character of “the ancestor of our faith” within given historical conditions and understandings. Facts and emphasis from different traditions are compared to the facts which are results of historical and archaeological researches. Abraham can be situated into appropriate historical and geographical context on the basis of scarce historical facts and indications. The conception of Abraham’s character and role in the period of late Judaism found its reflection in certain latter texts of the Old Testament. Here we can see the process in which he is continuously faced with God’s promises. The article closes with the review on the receptions and interpretations of Abraham from the New Testament.

Key words: *The Book of Genesis, Ancestor, Abraham, biblical traditions (J, E, P), Covenant, promises, faith, interpretation.*